

Groot Harselaar, een belangrijk boerenerf onder Voorthuizen

Onderstaand artikel is ook verschenen als onderdeel van Veluwe Geslachten publicatie 294.

Het gebied ten westen van Voorthuizen behoort met de buurtschap Harselaar tot de plekken met de oudste bewoning in de gemeente Barneveld. Inventariserend archeologisch onderzoek (zogenaamde proefsleuven) in de buurt van de Nijkerkerweg in de buurtschap Harselaar heeft dat uitgewezen.

Rond 1970 zijn in de buurt van de Nijkerkerweg fragmenten aardewerk uit de IJzertijd en vuurstenen voorwerpen uit het Mesolithicum (middensteentijd) aangetroffen. De IJzertijd is de periode die gekenmerkt werd door het gebruik van ijzer. In West-Europa wordt die gedateerd van circa 800 v. Chr. tot het begin van onze jaartelling, als de Romeinen naar de Lage Landen komen. Het Mesolithicum is de periode die begint na het aflopen van de laatste ijstijd (circa 10.500 v. Chr.). De vondsten, op ongeveer 1 meter diepte in een oude akkerlaag, tonen aan dat bewoning in dit gebied al duizenden jaren oud is.

Ook is er vlakbij deze plek een archeologische vindplaats uit 1999 (Archis nr. 39867) met een groot aantal fragmenten middeleeuws aardewerk en resten die wijzen op een middeleeuwse nederzetting. Aan de huidige Brunengweg, waaraan ook boerderij Groot Harselaar ligt, is in 2006 bij archeologisch booronderzoek een aantal fragmenten aardewerk gevonden uit de IJzertijd-Romeinse tijd.¹

Het landschap bestond in vroeger eeuwen uit hogere delen, in gebruik als bouwland en lager gelegen delen, voornamelijk in gebruik als weilanden. Enkele percelen bestonden uit heide. Een groot deel van de percelen was bovendien omgeven met (hak)houtsingels. Er bevond zich een flink aantal eeuwenoude, vaak grote boerenhoeven, waarvan er nog steeds een aantal bestaat. Bekende oude boerderijnamen in het buurtschap Harselaar zijn onder meer Buitenhuis, Bijschoten, Remmeken (ook wel De Peut), De Mars, De Geest, Modderbeek, Kootwijk, De Biesen, Harselaar, Middendorp, Ulegoor, De Ooster, De Horst, De Hoek, Bruneng en De Kelis. Kootwijk, Harselaar en Middendorp bestonden uit twee boerenerven, een Klein en een Groot Kootwijk, een Klein en een Groot Harselaar en tenslotte een Klein en een Groot Middendorp. Ten westen van Voorthuizen en ten noorden van Harselaar lagen nog drie bekende boerderijen met een indrukwekkende historie: Groot en Klein Dusschoten en Lankeren. Boerderij Lankeren moet niet verward worden met het landhuis Lankeren. De meeste van bovenstaande boerderijen, in ieder geval de goederen Harselaar en Middendorp, waren zogenaamde herengoederen en de geschiedenis van haar eigenaren is voor een deel terug te vinden in het boek *De herengoederen op de Veluwe*, deel 1.² Dusschoten was geen herengoed, maar eigendom van de Kelnarij van Putten, vanouds een Rentmeestershof. In de 12^e eeuw was deze Rentmeestershof, met vele tientallen Veluwe hoeven, aan de abdij Abdinghof in het Duitse Paderborn geschonken. De bewoners van die hoeven hadden een zekere mate van horigheid. Na het overlijden van de horige bezitter moest een zeker erfrecht worden betaald, de zogenaamde keurmede. Hiervan zijn fraaie registers bewaard gebleven, die teruggaan tot het jaar 1389 en het zo mogelijk maken bewoningsgeschiedenis ver terug te zoeken.³

Een herengoed bestond uit een zaalweer (doorgaans een huis, hof en verder getimmer en een erf) en onderhorige landerijen. De zaalweer vormde de kern van een herengoed. Meestal stond hier een huis op. De bezitter van een zaalweer was verplicht de delen van het herengoed zoveel mogelijk in één hand te houden. De bezitter van een herengoed was oorspronkelijk naar de aard van het goed horig aan de (grond)heer, de hertog van Gelre.

¹ G. de Boer, *Raaprapport 1546: Bedrijventerrein Harselaar/Nijkerkerkerweg; archeologisch vooronderzoek*, Weesp 2004.

² E. de Jonge e.a. (red.), *De herengoederen op de Veluwe*, 5 dl., deel 1, Barneveld 1990-1995.

³ E.L. Steinmeier, *Register van overleden keurmedigen van de Kelnarij van Putten*, Barneveld 1993.

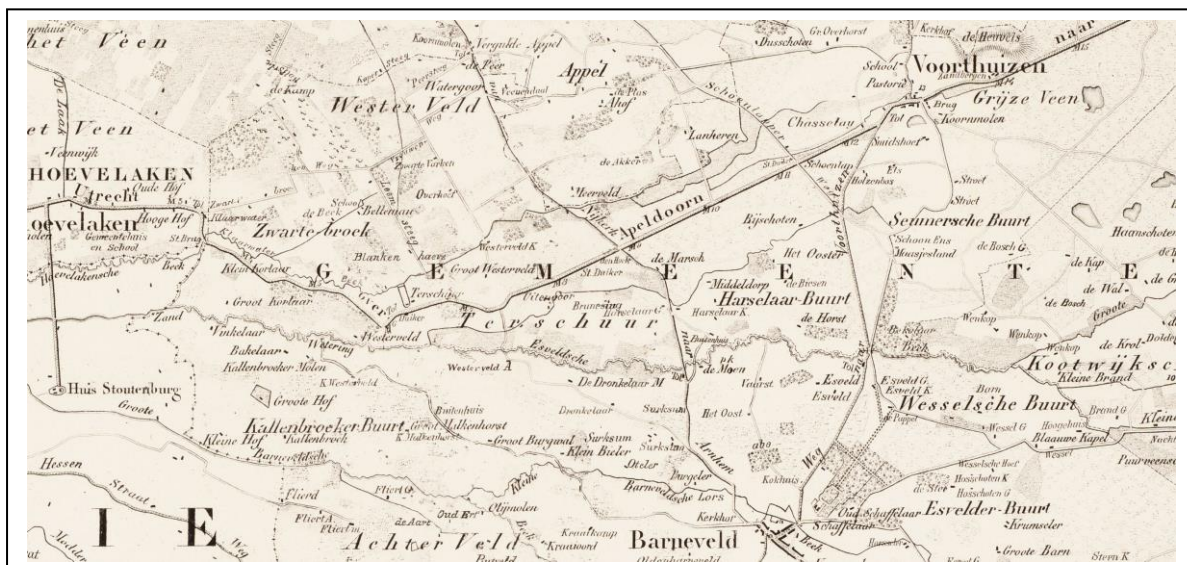
Een horige was vanouds juridisch onvrij en afhankelijk van de (grond)heer aan wie ze uiteenlopende verplichtingen verschuldigd waren en aan wiens gezag ze onderworpen waren. Oorspronkelijk bemoeide de landsheer zich persoonlijk met de horige rechten, maar dat verschoof na 1543 naar de raadslieden van de stadhouder. In 1559 werd de Gelderse Rekenkamer ingesteld, die in de persoon van de keurmeester verantwoordelijk werd voor het beheer van de herengoederen. In 1592 kregen alle bezitters van een herengoed de opdracht zich te melden bij de Rekenkamer voor registratie. De bewaard gebleven registers belopen dan ook de periode vanaf 1592, waarbij soms zelfs aantekeningen bewaard zijn van tientallen jaren daarvoor. Ze lopen door tot het jaar 1795.

Om niet "naar de aard van het goed horig te zijn" moest de bezitter van een herengoed oprukking voor deze plicht vragen. Dat moest eens in de zes jaar gebeuren onder betaling van 2 goudgulden. Daarvan werd dan een akte opgemaakt. Voor alle rechtshandelingen, waarin het herengoed betrokken was, moest toestemming worden gevraagd aan de heer. Denk aan verkoop, testament, boedelscheiding, huwelijksvoorwaarden, maar ook het kappen van bomen op het erf. Eigenlijk mocht alles, als het maar geregistreerd werd. De praktijk was vaak zo, dat de toestemming werd gegeven als een rechtshandeling al had plaatsgevonden. Soms zelfs jaren later. Bijna niemand was feitelijk daadwerkelijk horig naar persoonlijke status. We moeten deze vorm van horigheid dus absoluut niet vergelijken met de slavernij uit vroeger eeuwen.

Vanouds was het op de Veluwe zo dat de oudste zoon de hoogste rechten had en het herengoed erfde van zijn ouders. Hij moest dan wel zijn broers en zussen uitkopen.

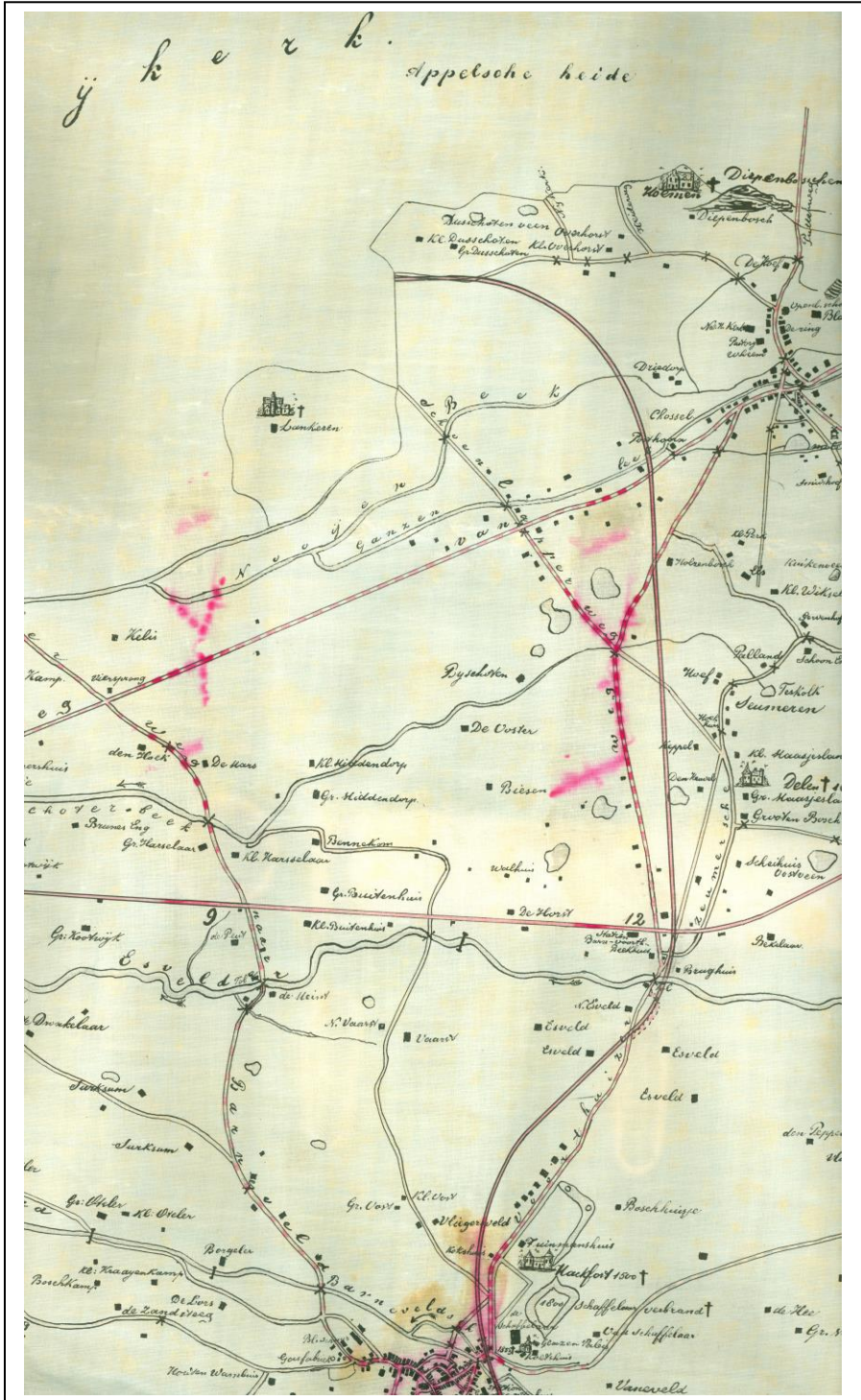
In 1795, ten tijde van de Franse overheersing van ons land, werd de horigheid officieel afgeschaft en kwam er aan het fenomeen herengoederen een einde.⁴

Hieronder wordt de geschiedenis van drie boerderijen en haar bewoners verteld: de twee herengoederen Groot Harselaar door P. Bouw en Groot Middendorp door R. van de Kamp en het tenslotte het goed Groot Dusschoten door E.L. Steinmeier.

Afbeelding 1. Gelders Archief
Kaart Gelderse Vallei 1866
Fragment Harselaar

⁴ E. de Jonge e.a. (red.), *De herengoederen op de Veluwe*, 5 dl., deel 5, Barneveld 1990-1995.

Afbeelding 2. G.A. Barneveld
Fragment kaart Haanshoten
1902

Groot Harselaar

Aan de huidige Brunesengweg 52 in de buurtschap Harselaar staat op de plek waar eeuwenlang een boerenhoeve met de naam (Groot) Harselaar stond nog steeds een oude boerderij Groot Harselaar. De leeftijd van de huidige boerderij is onbekend, maar boven de deeldeuren aan de achterzijde staat het jaar 1892. Dat is het jaar waarin de planken

achterzijde werd vervangen door bakstenen. De boerderij moet vroeger groter geweest zijn. Bij strenge vorst zijn de contouren zichtbaar van de vroegere fundering. Deze lopen meters door naar achteren, gemeten van de huidige achterzijde. Groot Harselaar was vanouds een zogenaamd herengoed en staat in de registers al vermeld vanaf het jaar 1599. Het bouwjaar van de huidige boerderij zou 1774 zijn.

Afbeelding 3 en 4. Voor- en achterzijde van boerderij Groot Harselaar.
P. Bouw 2008

Aan de hand van diverse, soms zeer oude, bronnen is het mogelijk een bewonersgeschiedenis samen te stellen van boerderij Groot Harselaar. Met zekerheid vanaf 1599 tot heden en met grote waarschijnlijkheid nog ruim een eeuw terug.

De vorm “hars” van Harselaar komt vaker voor in toponiemen op de Veluwe. Denk aan bijvoorbeeld de plaats Harskamp en kasteel Harselo bij Bennekom. Dit gaat terug tot de 14^e eeuw. In een Domeinrekening van 1335/1336 wordt Harselaar gekwalificeerd als een nieuw “moerasgebied”. De inschrijvingen tonen aan dat het om pas in gebruik genomen gebieden gaat. Waarschijnlijk betekent het woordje “hars” of “hers” gewoon “paard”. En “laar” was een open plek in het bos.⁵

In de Schatting van den lande van Gelre voor de Veluwe, van circa 1320, wordt al ene Heyme van Hersler genoemd, die 2 pond moet betalen.⁶ In de Grafelijke Herfstbede uit het jaar 1325 wordt belasting betaald door diverse hoeven in en rond Barneveld, waaronder Harselaar. Bij Voorthuizen wordt dan ook nog Dusschoten vermeld.⁷

Er zijn vele oude tynsboeken bewaard gebleven in het Gelders Archief in Arnhem. Tyns is afgeleid van het Latijnse woord census, dat een vast bedrag betekent. Dit vaste bedrag werd jaarlijks door een tynsman betaald op een vaste dag en plaats, via plaatselijke beambten aan de tynsheer. Tyns werd geheven over nieuw ontgonnen grond en werd vaak in natura betaald. Tynsen ontstonden veelal in de 14^e eeuw. Vanaf de 14^e eeuw werden veel woeste gronden op de Veluwe ontgonnen, om tegemoet te komen aan de toenemende bevolking. Een van de tynsboeken betreft vele goederen rond Barneveld, waaronder enkele boerderijen in het in die jaren pas ontgonnen Harselerbroek (Hersselerbrouck). Het tynsboek beschrijft verschuldigde tyns vanaf het jaar 1453, maar de meeste betalingen handelen over de jaren

⁵ Dr. D. Otten, *Landschap en plaatsnamen van de West-Veluwe*, Arnhem 1989.

⁶ P.N. van Doorninck, *Schatting van den lande van Gelre voor de Veluwe van het begin van den 14^e eeuw*, Haarlem 1905.

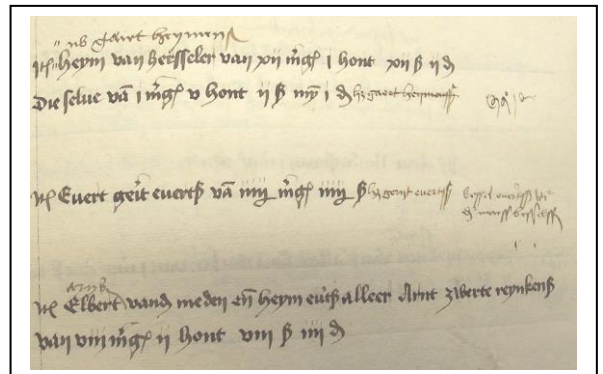
⁷ A.H.J. Prins, *Jan van Schaffelaar, requiem voor een Gelderse ruiter*, Barneveld 1982.

1477-1486.⁸ In het tynsboek worden veel namen van eigenaren/bewoners gekoppeld aan boerderijnamen. Zo vinden we in het genoemde tynsboek rond het jaar 1475 een van de eerste vermeldingen van een bekende familienaam, Heym(en), gekoppeld aan een boerderijnaam Hersseler (Harselaar).

Het volgende staat vermeld:

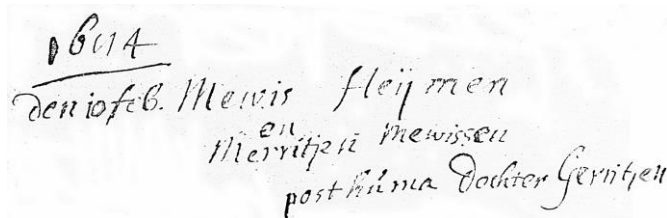
*gaert heymens
item heym van hersseler van XII mergen I hont XII s II d
dieselve van I mergen V hont II s mynus I d
habet gaert heymens*

Afbeelding 5. Fragment
Tynsboek op Veluwen van het
jaar 1475.

De aantekening betekent dat rond 1475 ene Heymen op een boerderij Hersseler in het Harselerbroek onder Voorthuizen woonde en tyns betaalde. Twee vermeldingen verder staat waarschijnlijk dezelfde Heym genoemd als Heym Arnts (zoon van Arnt). In zijn plaats komt ene Gaert Heymenssen, zeer waarschijnlijk zijn zoon. Heymen zal dan rond 1480 overleden kunnen zijn. Genoemde Gaert Heymenssen kan tot ruim na het jaar 1500 geleefd hebben en tyns betaald hebben. In een latere vermelding in hetzelfde tynsboek wordt ook zijn echtgenote genoemd, Lysgen van Mehen.

Van 1500 tot 1599 hebben we de bewoners niet goed in beeld, maar vanaf 1599 tot 1788 kunnen we dankzij de al eerder genoemde Herengoederen op de Veluwe de eigenaren van boerderij Groot Harselaar weer volgen.⁹ In de registers van de herengoederen heeft deze boerderij nummer 98 en als naam "Harseler". Het staat vermeld direct naast boerderij Middendorp, dat nummer 99 heeft. Van 1599 tot 1616 wordt als eigenaar Evert Lubberts genoemd. Hij was hoogstwaarschijnlijk de zoon van Lubbert Everts, die in de graantelling van 1566 als bewoner werd genoemd.¹⁰ Van 1616 tot rond 1640 was Everts zoon Meus Evertsz, gehuwd met Geertgen Heimen, de eigenaar. Van 1640 tot rond 1666 bewoonde zijn zoon Heijmen Meus, gehuwd met Merritgen Hessels, de boerderij. Van 1666 tot 1684 was diens zoon Meus Heijmens de bewoner. Meus huwde rond 1676 met Neeltje Wouters Versteegh en kreeg bij haar een dochtertje. Nadat Neeltje rond 1682 overleden was, trouwde Meus in 1683 met Merretien Hertgers. Bij haar kreeg hij opnieuw een dochtertje, Gerritien Meus. Zij was op 10 februari 1684 in de kerk van Voorthuizen gedoopt, maar haar vader was toen reeds overleden, getuige ook de vermelding "posthuma" in het doopboek van Voorthuizen.¹¹

Afbeelding 6. Fragment RBS 205
Doopboek Voorthuizen 1682-
1778.

Haar moeder, Merretien Hertgers, werd de volgende eigenaar. Ze hertrouwde met Rijck Henricks en kreeg nog een dochtertje, Nennitien. Na het overlijden van moeder Merretien Hertgers rond het jaar 1700 werd dochter Gerritien Meus, samen met haar halfzusje

⁸ Gelders Archief, Archief graven en hertogen van Gelre, graven van Zutphen (Hert. Arch.), bloknr. 0001, voorlopig inventarisnummer 101, Tynsboek op Veluwen.

⁹ E. de Jonge e.a. (red.), *De herengoederen op de Veluwe*, 5 dl., deel 1, Barneveld 1990-1995.

¹⁰ Gelders Archief in Arnhem, Archief Hof van Gelre en Zutphen, 0124 deel 2, inventarisnummer 2563, graantelling in 1566.

¹¹ Gelders Archief te Arnhem, RBS 205 Doopboek Voorthuizen 1682-1778.

Nennetien Rijcks, de eigenaar. (Stief-)vader Rijck Henricks bleef op Groot Harselaar wonen tot het jaar 1707, het jaar waarin hij waarschijnlijk overleed. In 1709 werd er door de halfzusjes Gerritien Meus en Nennetien Rijcks een akkoord gesloten, waarbij het hele herengoed Groot Harselaar op naam van Gerritien Meus kwam. Gerritien Meus was pas een jaar of zestien toen ze wees werd. Het is hoogst onwaarschijnlijk dat ze na het overlijden van haar moeder en stiefvader op boerderij Groot Harselaar is blijven wonen. We weten dat haar oom Elbert Wolters, getrouwd met een zuster van haar moeder, Mechtelt Hartgers¹², Gerritien opnam in zijn gezin op boerderij Eschoten in Otterlo. Oom Elbert was al weduwnaar en kon een goede kracht wel gebruiken. Op Groot Harselaar kwamen andere bewoners, die de boerderij pachtten van de jonge Gerritien Meus. Uit de Cedullen van Ambtslasten in het Barneveldse Gemeentearchief zijn de bewoners in de 18^e eeuw te achterhalen.¹³ Zo zien we de volgende lijst:

Jan Thijmensen	1708-1718
diens weduwe	1719-1724
Gijsbert Willemsen	1724-1758
Teunis Claassen	1758-1765
diens weduwe	1765-1767
Aart Hendriksen	1767-1779

Het goed Groot Harselaar moet in deze jaren een van de grootste en welvarendste boerenerven van de buurtschap Harselaar geweest zijn. Het Kohier hoofd- en haardstedegeld uit 1749¹⁴ vermeldt namelijk voor de bewoner Gijsbert Willemsen, weduwnaar met vier kinderen en twee inwonende personeelsleden, dat het gaat om een heel erf met minstens 11 morgen zaailand. Op de bewoonster van boerderij Kootwijk na, betaalde Gijsbert Willemsen in 1747 het hoogste belastingbedrag voor de 5 speciën, namelijk 60 gulden. De vijf speciën was een samengestelde belasting voor vijf zaken:

- Hoofdgeld, een belasting voor welgestelden
- Schoorsteengeld, een belasting op basis van het aantal schoorstenen
- Hoorngeld, geheven op basis van het aantal koeien
- Paardengeld
- Zaaigeld, gebaseerd op de bezaaide landerijen

Inmiddels verstreken de jaren. Gerritje (Gerritien) Meus werd ouder en bleef ongehuwd. Tot ze in 1723, op 39 jarige leeftijd en reeds zes maanden zwanger, trouwde met Jan Petersen Bouw, een boerenknecht op dezelfde boerderij van haar oom in Otterlo. In juni 1723 werd een zoon, Meus, geboren, maar hij overleed jong. Op 43 jarige leeftijd, al flink oud voor die tijd, werd Gerritje nogmaals zwanger en in mei 1727 kreeg ze opnieuw een zoon, Meus genoemd. Gerritje werd oud en overleed op 79 jarige leeftijd in 1763. Haar enige zoon Meeuwis (Meus) Bouw werd daarmee vanaf 1763 de volgende eigenaar van Groot Harselaar. Ook hij bleef, net als zijn ouders, op boerderij Eschoten in Otterlo wonen. Zijn oudste zoon, Jan Meeuwissen Bouw, trouwde in 1778 met Willemetje Evers en dit echtpaar ging, bijna 80 jaar na het laatste familielid, weer wonen op het familiebezit Groot Harselaar. Nadat zijn vader Meeuwis Bouw in 1779 overleed, werd Jan Meeuwissen Bouw de rechtmatige eigenaar van Groot Harselaar. Hij zal zijn broer en zussen hebben uitgekocht en zo kwam het bezit van Groot Harselaar in handen van genoemde Jan Meeuwissen Bouw en zijn zuster Grietje Meeuwissen Bouw, gehuwd met Evert Elbertsen Westerveld.¹⁵ Op 31

¹² J.J.S. Sloet en J.S. van Veen, Register op de leenaktenboeken van het vorstendom Gelre en Graafschap Zutphen: het Kwartier van Arnhem, pagina 133, 1917.

¹³ Gemeentearchief Barneveld, Cedullen Ambtslasten, Historisch Kadaster deel 4, Voorthuizen en buurtschappen, fiche 13 Groot Harselaar.

¹⁴ G. Crebolder en D. Veldhuizen, Kohier hoofd- en haardstedegeld 1749 voor het ambt Barneveld, Bijdragen tot de geschiedenis van Barneveld deel 13, Barneveld 1989.

¹⁵ Gelders Archief, ORA 0203, boek 843, buurtschap Harselaar, folio 244 t/m 245, 18-12-1786.

januari 1797 werd door de laatsten hun helft aan Jan Meeuwissen Bouw verkocht, zodat hij het hele goed Groot Harselaar in bezit kreeg.

Enkele wapenfeiten uit zijn periode op de boerderij zijn bewaard gebleven in het Barnevelds gemeentearchief. In een register, gedateerd vrijdag 21 november 1794, is een overzicht gemaakt van ingekwartierde soldaten in het ambt Barneveld. Het was vlak voor de Franse inval in ons land in 1795, dat het Regiment Huzaren van Rohan (Franse Royal Emigrés in Engelse soldij) in het ambt Barneveld werd ingekwartierd. Het betrof in totaal 649 manschappen en even zoveel paarden. In de buurtschap Harselaar werden 48 mannen ondergebracht. Vier mannen hiervan kwamen met hun paarden bij Jan Meeuwissen Bouw op Groot Harselaar. Dat was het hoogste aantal per huis in deze buurt.¹⁶

Ook is er een schadelijst uit juni 1795, waarin burgers de schade konden aangeven, die was aangericht door plunderende Engelse soldaten, ten tijde van de inval van het Franse leger van Napoleon.¹⁷ Jan Meeuwissen Bouw liet voor het respectabele bedrag van 491 gulden aan schade noteren. Dat was, vergeleken met de andere aangiften, een vrij hoog bedrag. Hieruit mogen we concluderen dat de Engelsen flink hadden huisgehouden op Groot Harselaar.

In een register van belasting over het bezit aan runderen uit het jaar 1800 komt Jan Meeuwissen Bouw er met 7 runderen boven de 2 jaar en 6 runderen onder de 2 jaar goed uit. Slechts twee van de twintig genoemde bewoners van buurtschap Harselaar hebben een groter bezit dan hij.¹⁸

Eveneens in de Franse tijd, op 2 januari 1807, kwam boerenknecht Evert Woutersen door een val uit de korenberg bij Jan Meeuwissen Bouw op Groot Harselaar om het leven. Evert was nog ongehuwd en slechts 33 jaar oud.¹⁹

Het dagelijks leven op boerderij Groot Harselaar heeft verschillende hoogte- en dieptepunten gekend. Het gezin van Jan Meeuwissen Bouw en Willemetje Evers eindigde al na vijf jaar, toen Willemetje in 1783 overleed, hoogstwaarschijnlijk aan de toen heersende dysenterie epidemie. Het huwelijk bracht drie kinderen. Een jaar later trouwde Jan Bouw opnieuw, met Wijmpje Teunissen van de Hoef. Dit tweede huwelijk bracht vier kinderen in het gezin. Op 6 februari 1792 werd op boerderij Groot Harselaar de laatste zoon geboren, Evert. Na hem kwamen er maar liefst vijf kinderen dood ter wereld: in april 1795, mei 1796, januari 1797, februari 1798 en mei 1799. Waarschijnlijk volgde er nog een zwangerschap, die de moeder uiteindelijk fataal werd: zij stierf namelijk op 27 november 1801 op 39 jarige leeftijd op Groot Harselaar.

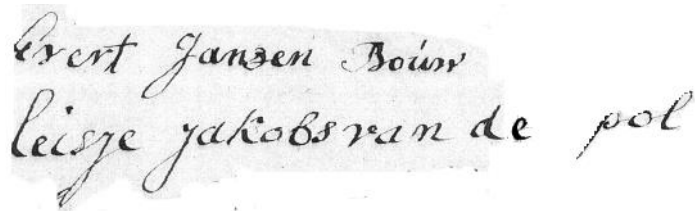
De negenjarige halfwees Evert groeide op de boerderij van zijn vader op, samen met een halfbroer en halfzus en zijn twee volle zussen en zijn broer. Hij raakte bevriend met de tien jaar jongere Lijsje van de Pol, dochter van Jacob Willemsen van de Pol en Maartje Evertsen. Haar ouders waren beiden in 1813 in Otterlo overleden, waardoor zij op 10-jarige leeftijd al wees was. Haar oom Jan Willemsen van de Pol, landbouwer onder Ede, was, na familieberaad op 17-05-1813, voogd over haar. Peter Schreuder, ijzersmid in Voorthuizen, werd toeziend voogd. Lijsje werd zwanger van Evert en het jonge paar moest trouwen. Dat gebeurde op 1 februari 1819 in Voorthuizen. De bruidegom was 26 jaar, de bruid slechts 16 jaar. Het jonge echtpaar bleef bij de vader van Evert wonen, op boerderij Groot Harselaar, huisnummer 95 in dat jaar.

¹⁶ Gemeentearchief Barneveld, Oud-archief, voorlopig inventarisnummer 242.

¹⁷ Gemeentearchief Barneveld, Oud-archief, voorlopig inventarisnummer 244, schadelijsten 1795.

¹⁸ Gemeentearchief Barneveld, Archief Barneveld tot 1812, inventarisnummer 100, Belasting over de runderen in het jaar 1800.

¹⁹ Gelders Archief te Arnhem, RBS 209, begraafboek Voorthuizen 1789-1811.

Evert Jansen Bouw
Lijsje Jakobs van de Pol

Afbeelding 7. Fragment
huwelijkse voorwaarden huwelijk
Evert Jansen Bouw en Lijsje
Jakobs van de Pol.

Drie maanden later, op 7 mei 1819 werd een dochter, Wilhelmina, geboren. Twee jaar later werd een zoon, Jacob, geboren, vernoemd naar de overleden vader van Lijsje. Het noodlot sloeg echter vrij snel toe in dit jonge gezin. Evert, de jonge vader, werd ernstig ziek. Dokter De Munck uit Barneveld kwam veelvuldig langs en leverde voor maar liefst f 53,= aan medicijnen.²⁰ Het mocht niet baten, want op 19 januari 1823 overleed Evert, slechts 30 jaar oud. Hij liet een zeer jonge weduwe Lijsje achter, 20 jaar oud en twee jonge kinderen van 3 en 1 jaar. Nog maar nauwelijks van de schok omtrent het verlies van haar man bekomen, werd ook moeder Lijsje ernstig ziek. Ook voor haar kwam dokter De Munck veelvuldig langs, blijkens een latere flinke doktersrekening van f63,=.²¹ Ook bij Lijsje mocht de medische hulp niet baten. Nauwelijks een jaar na het overlijden van haar man stierf Lijsje op 26 februari 1824 op 21-jarige leeftijd, eveneens op Groot Harselaar. De kleine Wilhelmina en Jacob bleven als weesjes achter. De familie greep snel in. Op de ouderlijke boerderij Groot Harselaar woonden nog de oude vader Jan Bouw, inmiddels al 69 jaar en zijn ongehuwde dochter Jannetje, inmiddels 43 jaar. Neef Meeuwis Bouw uit Otterlo, zoon van Elbert Bouw, de broer van de oude Jan, werd op 27 maart 1824 door de familieraad als voogd aangewezen en nam beide weesjes op in zijn eigen gezin. Waarom de keus op hem is gevallen? Waarschijnlijk vanwege de gezinssituatie. Meeuwis was net twee jaar getrouwd met Hendrikje Broekhuizen. Hij had pas één dochtertje, Elbertje, van anderhalf jaar oud. Daar pasten prima twee peuters bij. Bovendien had Meeuwis op de oude boerderij Eschoten in Otterlo voldoende ruimte en financiële middelen om beide kinderen groot te brengen. Bovendien kreeg hij als pleegouder natuurlijk een vergoeding uit de nalatenschap van de overleden Evert en Lijsje om in de extra onkosten te kunnen voorzien.

In de overzichten van de belasting voor het veefonds uit de jaren 1827-1829²² zien we de oude vader Jan Meeuwissen Bouw nog eenmaal vermeld staan als een van de rijkere boeren in de buurschap Harselaar. Hij wordt vermeld met een bezit van 14 runderen en 3 paarden en dat was bovengemiddeld. Jan Bouw overleed op 29 mei 1829 op 74-jarige leeftijd op Groot Harselaar. Twee jaar eerder, mei 1827, was zijn zoon Teunis Bouw met zijn vrouw Willempje Hardemans en hun zes kinderen ook op Groot Harselaar komen wonen, afkomstig van boerderij De Geest.²³ Vast en zeker om zijn hoogbejaarde vader te helpen bij het boerenwerk. Hij pachtte de boerderij van zijn vader voor 300 gulden per jaar. Het goed bestond toen uit een bouwhuis nummer 95, een hof en brink, twee schaapsschotten, twee bergen en ruim 29 hectare land en veld. Uitdrukkelijk werd vermeld dat de pachter verplicht was voldoende personeel, paarden en vee te houden om een goed onderhoud van de landerijen te garanderen.²⁴

Na het overlijden van Jan Meeuwissen Bouw moest de boedel verdeeld worden over de zes kinderen of hun nazaten. Hierdoor was het voor Teunis Bouw niet meer mogelijk op Groot Harselaar te blijven en moest de hoeve verkocht worden. Op 19 september 1829 werd de boerderij verkocht aan Teunis Gerritsen van de Heg en zijn echtgenote Nennetje Gijsbertsen Broekhuizen, voor het bedrag van 5400 gulden.²⁵ Nennetje was de volle nicht van de nabestaanden Bouw, dus de boerderij bleef wel min of meer in de familie. Het echtpaar Van

²⁰ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Mettenbrinck akte 160, 01-09-1823.

²¹ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Mettenbrinck akte 88, 26-05-1824.

²² Gemeentearchief Barneveld, Belasting voor het veefonds 1827-1829.

²³ Gemeentearchief Barneveld, Huisnummers en bewoners 1827.

²⁴ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Mettenbrinck, akte 146, 28-06-1827.

²⁵ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Mettenbrinck, akte 308, 19-9-1829.

de Heg bewoonde Groot Harselaar niet, want ze bleven in Garderbroek op boerderij De Grote Heg wonen. De bewoners op boerderij Groot Harselaar tussen 1830 en 1850 zijn helaas niet bekend. Uit de volkstelling Barneveld 1829-1830²⁶ blijkt wel dat weduwnaar Teunis Bouw met zijn zes kinderen in de leeftijd van 2 tot 15 jaar in ieder geval na de verkoop van 19-09-1829 in het jaar 1830 nog Groot Harselaar bewoonde, maar dan als pachter. Na het overlijden van Teunis van de Heg op 12-01-1845 en het overlijden van zijn echtgenote Nennetje Gijsbertsen Broekhuizen op 08-04-1847 erfde hun zoon Hendrik boerderij Groot Harselaar. De vermelding van het overlijden van moeder Nennetje in de Burgerlijke Stand is foutief. Er staat: Annetje Broekhuizen, dochter van Gijsbert Hendriksen en Geertje Melissen, weduwe van Teunis Gerritsen van de Heg.²⁷

Op 23 juni 1853 verkocht Hendrik van de Heg de boerderij aan Gijsbert Franken, korenmolenaar te Harskamp, nu voor het respectabele bedrag van 16.000 gulden.²⁸ Nauwelijks een jaar later, in juli 1854 kocht dezelfde Hendrik van de Heg Groot Harselaar weer terug, blijkens de huwelijksvoorwaarden die werden opgesteld bij zijn tweede huwelijk met Zwaantje van 't Hol.²⁹ Hendrik woonde met zijn gezin op Groot Harselaar. Vanaf wanneer is niet bekend, maar op 7 juli 1858 staat Hendrik van de Heg in een notariële akte op Groot Harselaar vermeld.³⁰

In het bevolkingsregister Barneveld, dat begint met het jaar 1860, vinden we in de jaren 1860-1890 het gezin van Hendrik van de Heg en Zwaantje van 't Hol met hun kinderen op de boerderij. Het echtpaar trouwde in Barneveld op 7-12-1854. Hendrik was toen weduwnaar van Evertje Broekhuizen, met wie hij op 17-02-1848 in Barneveld was getrouwd. Evertje was de dochter van Hendrik Broekhuizen en Jacobje van Westeneng en kleindochter van Gijsbert Broekhuizen en Geertje Bouw. Deze Geertje was de zus van Jan Meeuwissen Bouw, jarenlang de eigenaar en bewoner van Groot Harselaar. Zo bleef de boerderij opnieuw min of meer in de familie. Evertje was overleden te Barneveld op 21-02-1850, waarschijnlijk in het kraambed na de geboorte van hun eerste kind Evertje.

Hendrik was geboren op 2 maart 1822. Hij overleed op Groot Harselaar op 12-11-1890. Zwaantje van 't Hol was geboren op 9 maart 1827 in Barneveld als dochter van Hendrik Teunissen van 't Hol en Willempje Dirks Klomp. Zwaantje van de Heg bleef nog tien jaar als weduwe wonen op Groot Harselaar en vertrok in november 1901 naar Zwartebroek, huisnummer 336, huize Terschuur, waar ze op 31-12-1901 overleed. Na haar vertrek en overlijden kwam er een definitief einde aan eeuwenlange bewoning en eigenaarschap door verwanten van hetzelfde geslacht. Zoon Teunis van de Heg was de laatste verwant, en vertrok op 16-01-1902 naar Ede. Tijdens de jaren waarin de familie Hendrik van de Heg Groot Harselaar bewoonde waren er vele inwonende boerenknechten en meiden, getuige de dienstbodenregisters van het Barneveldse bevolkingsregister uit die jaren. Het gaf aan dat Groot Harselaar, in vergelijking met de omringende boerenhoeven, een van de grootste boerenbedrijven was.

In december 1901 kwam het echtpaar Jorden Brom, geboren te Barneveld in 1849, zoon van Hannes Brom en Aaltje van de Goor, en Rijntje van Diermen, geboren te Putten in 1846, dochter van Gijsbert van Diermen en Hendrikje van Rooselaar, op Groot Harselaar wonen. Rijntje overleed al snel op 03-09-1906. De familie Brom kwam vanuit Garderbroek naar Harselaar.³¹ Jorden Brom was geen eigenaar, maar slechts pachter.

²⁶ Gemeentearchief Barneveld, Volkstelling 1829-1830, boek 1, blz. 120.

²⁷ Gelders Archief, Toegang nr. 0207, inventarisnr. 6378, Gemeente Barneveld, BS overlijden, akte 45, 08-04-1847.

²⁸ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Fischer, akte 815, 23-06-1853.

²⁹ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief De Feijter, akte 895, 06-12-1854.

³⁰ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief De Feijter, akte 1117, 07-07-1858.

³¹ Gemeentearchief Barneveld, Bevolkingsregister Barneveld deel 24, 1900-1910.

Op 15 juni 1909 werd Jonkheer Anton Willem den Beer Poortugael eigenaar van Groot Harselaar. Hij kocht de boerderij van de nazaten van Hendrik Zeger Veeckens en zijn vrouw, tezamen met de andere bezittingen van de enorme nalatenschap. Het echtpaar Zeger Veeckens werd, volgens de notariële akte van 15 juni 1909, al in 1881 eigenaar van de boerderij.³² Deze verkoop in 1881 door Hendrik van de Heg is helaas niet teruggevonden. Lambertus Zegers Veeckens, consul der Nederlanden, wonend te Nice en zijn zuster Wilhelmina Henriëtte Zegers Veeckens, wonende te New York, veilden bij deze openbare verkoop in 1909, uit de nalatenschap van hun moeder Vrouwe Elise Cornelia de Heus, weduwe van Hendrik Zegers Veeckens, laatst wonende te Parijs en overleden op 24-11-1908 een groot aantal boerderijen en landerijen in Harselaar en omgeving:

- 1) Hofstede "De Akker" en 66 hectare grond
- 2) Landerijen "De Akkersche Hoeven" onder Voorthuizen, 13 hectare
- 3) Heidegrond, 15 hectare, onder Voorthuizen
- 4) Heidegrond nabij "De Mars" onder Voorthuizen
- 5) Hofstede "De Hoek" en 27 hectare grond
- 6) Hofstede "Groot Harselaar" onder Voorthuizen aan de grintweg naar Barneveld, bestaande uit: landbouwerswoning, schuur, bakhuis, 2 bergen, schaapskooi, loods, weilanden, bouwlanden, veldgronden, bomen en houtgewassen samen 28 hectare 3 are en 96 centiare; de hofstede werd in 2 percelen geveild
- 7) Het erf "De Jagerswoning" aan de Rijkstraatweg te Voorthuizen
- 8) Heidegrond, 15 hectare, waaronder het "Paddegat"
- 9) Hofstede "Ulegoor" onder Voorthuizen
- 10) Hofstede "Groot Westerveld" nabij de Rijkstraatweg onder Voorthuizen met 54 hectare grond
- 11) Hofstede "De Tolboom" aan de Rijkstraatweg nabij Terschuur onder Voorthuizen met 50 hectare grond
- 12) Heide onder Voorthuizen aan de Hunerweg, totaal 72 hectare
- 13) Heide nabij de Harderwijkerkarweg onder Garderen
- 14) Heide aan de Schoenlapperweg onder Voorthuizen, totaal 10 hectare
- 15) Heide nabij de Putterstraatweg onder Nijkerk, 5 hectare

De volledige nalatenschap werd voor het bedrag van f 125.000,= gekocht door jonkheer Den Beer Poortugael. Een van de bidders op boerderij Groot Harselaar was Jan Hendrik Zandbergen (1859-1940), echtgenoot van Metje Bouw (1867-1932). Jan Hendrik was wethouder in Barneveld en Metje was weer een nazaat van de familie Bouw, de vroegere eigenaren van Groot Harselaar.

Na de koop van Groot Harselaar door jonkheer Den Beer Poortugael bleef Jorden Brom als pachter op de boerderij wonen. Het gezin Brom, weduwnaar Jorden met zijn zoons Johannes en Gijsbert, vertrok eind 1916 van Groot Harselaar.

Op 26 januari 1916 ging het eigendomsrecht van de boerderij weer over in andere handen. Koper was Albertus van Maanen, wonend op Groot Kootwijk onder Voorthuizen. Hij kocht de hofstede Groot Harselaar voor f 15.000,= van jonkheer Den Beer Portugael.³³ Hiervoor leende hij op 22-02-1916 de som van f 10.000,= van Vrouwe Henriëtte Johanna Roijaards, de weduwe van jonkheer Henrick Maurits Jan van Asch van Wijck.³⁴ In januari 1917 ging het gezin van Albertus van Maanen, geboren te Leersum op 12-04-1872, en Jannigje Gerritsen, geboren te Hoewelaken op 13-03-1877, daadwerkelijk wonen op Groot Harselaar. Het gezin bracht zeven kinderen mee.³⁵ Albertus van Maanen bleef op Groot Harselaar wonen tot het jaar 1935. Toen werd de boerderij verkocht aan het echtpaar Jacob Willemsen, geboren op 21-11-1895 en overleden op 14-01-1979, en Maria Hendrika van Middendorp, geboren op

³² Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Van Heuven, akte 7596/7605, 15-06-1909.

³³ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Nimwegen, akte 2488, 26-01-1916.

³⁴ Gemeentearchief Barneveld, Notarieel Archief Nimwegen, akte 2516, 22-02-1916.

³⁵ Gemeentearchief Barneveld, Bevolkingsregister Barneveld deel 32, 1910-1920.

28-08-1901 en overleden op 06-1-1962. Jacob en zijn vrouw kwamen uit Woudenberg. Het gezin had zes kinderen.

Afbeelding 8. Trouwfoto Jacob Willemsen en Maria Hendrika van Middendorp, met links en rechts van het bruidspaar de ouders van Jacob.

Na het overlijden van Jacob Willemsen en zijn vrouw bleef hun zoon Elbertus Willemsen met zijn vrouw Jannetje van den Heuvel op Groot Harselaar te wonen. Elbertus, geboren op 1 juni 1939 op Groot Harselaar en Jannetje, geboren op 11 september 1945, wonen anno 2009 nog steeds samen met hun dochter op de boerderij. Elbertus weet zich nog te herinneren dat rond 1950 de oude schaapskooi bij de boerderij werd afgebroken om er een melkstal te bouwen. Bij de boerderij staat nog steeds het oude bakhuis. De oppervlakte van het boerenbedrijf is momenteel zo'n 17 hectare. De helft ervan ligt direct rondom de boerderij, de andere helft aan de overzijde van de spoorweg, die voor de boerderij ligt. De adressering en straatnaam van de boerderij wisselde nogal eens. Zo lag de boerderij in 1939 aan de Nijkerkerweg 51, in 1970 aan de Nijkerkerweg 169, in 1973 aan de Van Amerongenweg 52 en tegenwoordig is het de Brunessengweg 52, genoemd naar de nabij gelegen boerderij Brunesseng. In 1970 werd vlak voor boerderij Groot Harselaar de drukke weg S1 aangelegd. Hiervoor moest een deel van de grond die bij de boerderij behoorde, verkocht worden. Nu ligt er aan de overzijde van de tegenwoordige A30 geen land meer van Groot Harselaar. Of hofstede Groot Harselaar de tand des tijds zal blijven doorstaan is zeer de vraag. De uitbreiding van snelwegen en verbreding van op- en afritten doen het ergste vrezen. Het zal het verlies betekenen van een cultuurhistorische parel in de eeuwenoude buurtschap Harselaar.

Paul Bouw